

Horiskale Ortaçağ Seramikleri

Medieval Pottery From Horiskale

Turgay Polat¹

ÖZ

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da inşa edilmeye başlanan barajlar, bölgenin ekonomik alanda gelişmesine büyük katkılar sağlamakla beraber kültür hazinesinden önemli bir kısmının baraj suları altında kalmasına sebep olmuştur. Bu dönemde inşa edilmeye başlanan çok sayıdaki barajın altında kalacak kültür varlıklarının saptanması için başlatılan Aşağı Fırat Projesi kapsamında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde birçok alanda arkeolojik kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu bağlamda Adıyaman ili'nin Kahta ilçesinin yaklaşık 23 km. güneydoğusunda yer alan Hores/Khores/Horis (Yığınak) Köyü'nün de baraj altında kalacak olmasından dolayı burada da araştırma ve kazılar yürütülmüştür. 1977-1981 yılları arasında yürütülen yüzey araştırması ve Aşağı Fırat Projesi kapsamındaki kazılar neticesinde başta 13. yüzyıla tarihlenebilecek kale ve saray kalıntıları ile birlikte çok sayıda eser ile karşılaşmıştır. Yapılan kazılar neticesinde Adıyaman Müzesi'ne teslim edilen çeşitli buluntular o tarihten sonra müze deposunda kaderine terk edilmiştir. Güneydoğu Anadolu'nun ortaçağ yerleşim alanları arasında önemli noktalarından biri olan Fırat nehri kıyısındaki bu kale-saray yerleşiminin ortaçağ seramiklerinin tanıtılması bölgenin ortaçağdaki siyasi, ekonomik, ticari ve günlük yaşamına dair önemli bilgiler edinmemize yardım edecektir. Çağdaş olan bölgedeki diğer yerleşim alanlarının buluntuları ile karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmak, bölgenin ortaçağ dokusuna ait bilgilerimizin daha da artmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar kelimeler: Seramik, Ortaçağ, Horis Kale, Kommagene, Fırat.

ABSTRACT

The dams that started to be built in Eastern and Southeastern Anatolia in the last quarter of the 20th century contributed greatly to the economic development of the region, but also caused a significant part of the cultural treasure to be submerged under the dam waters. Within the scope of the Lower Euphrates Project, which was initiated to determine the cultural assets that will be under the many dams, which were started to be built in this period, archaeological excavations were started in many areas in the Eastern and Southeastern Anatolian region. In this context, Hores/Kores/Horis (today's name Yığınak) village of Kahta district of Adıyaman province is approximately 28 km south of Kahta district. As a result of the surveys carried out between 1977-1981 and the excavations within the scope of the Lower Euphrates Project, a large number of artifacts were encountered, together with the remains of castles and palaces dating to the 12-13 centuries. As a result of the excavations, various finds

¹(Dr. Öğr. Üyesi), Adıyaman Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Adıyaman, Türkiye

ORCID: T.P. 0000-0003-0883-9153

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Turgay Polat,

Adıyaman Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü,
Adıyaman, Türkiye

E-posta: polatturgay87@gmail.com

Başvuru/Submitted: 12.01.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 23.02.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 11.05.2022

Kabul/Accepted: 22.06.2022

Online Yayın/Published Online: 28.06.2022

Atf/Citation: Polat, Turgay, "Horiskale Ortaçağ Seramikleri". *Sanat Tarihi Yıllığı - Journal of Art History* 31 (2022), 407-431.

<https://doi.org/10.26650/sty.2022.1056840>

delivered to Adıyaman Museum remained in the museum warehouse after that date. As a result of our initiatives and researches, this castle-palace settlement on the banks of the Euphrates river, which is one of the important points among the medieval settlements of Southeastern Anatolia, and the introduction of the Islamic period medieval ceramics from this period will help us to obtain important information about the political, economic, commercial and daily life of the region in the Middle Ages. Making a comparative evaluation with the finds of other settlements in the region, which is contemporary, will help to increase our knowledge of the medieval texture of the region.

Keywords: Pottery, Medieval, Horis Castle, Commagene, Euphrates.

EXTENDED ABSTRACT

Yığınak village, known as Hores/Khores/Horis is approximately 23 km from the Kahta District of Adıyaman Province in Türkiye and is located southeast of Kahta. As a result of the surveys carried out between 1977-1981 and the excavations within the scope of the Lower Euphrates Project, many artifacts were encountered, in particular the castle and palace ruins dating to the 13th century. At the end of the excavations, no studies were conducted on the ceramics delivered to the Adıyaman Museum. Before the dam flooded the area, Horis Castle was located approximately 1 km north of Horis Village. The castle which was located on a hill overlooking the plains on the West bank of the Euphrates, and its eastern, northeastern, and southeastern facades were quite steep. The palace that was unearthed during the excavations must have belonged to a commander or the governor, who'd been stationed at the intersection of the Adıyaman-Diyarbakır route with the Euphrates; it had served as a lookout and defensive position. The ceramics and coins obtained during the excavations that had been carried out in the palace structure and other parts of the castle were said to have belonged mainly to the Seljuk Dynasty. Urganium fragments belonging to the Roman period as well as items from prehistoric period were additionally found. These finds show the settlement history of the region to be quite old. In addition, a terracotta sarcophagus was found near two burial chambers villagers had previously opened between the castle and Horis Village. A coin was found in the sarcophagus that is thought to have belonged to the period of Ariarathes IX, one of the kings of Cappadocia. When Horis Kale was abandoned, is not precisely known, but it is understood to have started losing its importance after the Mamluk conquest with Samsat. The Mamluks, made major renovations to the nearby Eski Kahta and Gerger castles they conquered at that time, but were seen to care about Horis Castle, which they destroyed during their conquest, neither renovating nor using it.

Horis Castle ceramics, are closely similar to those found in nearby regions such as Samsat, Harran, Eski Kahta, Urfa, Korucutepe, Gritille, Tille, Avşan Höyük and Syria; this proves they to be a part of the common repertoire of ceramics produced in this region during the Middle Ages. Unglazed, monochrome glazed, sgraffito, champléve, transparent colorless underglaze painting, transparent turquoise underglaze painting, and imitation luster ceramics of various colors were found during the excavations, which provides an idea about the trade

and commercial life the region had with surrounding cultures in the Middle Ages. When considering that medieval (12th -13th century) ceramics were found in the castle, the politically chaotic situation of the region is seen to be reflected in the diversity of ceramics.

The majority of the ceramics, bear similarities with those found in other medieval settlements in Eastern and Southeastern Anatolia, and are examples from the Islamic period. The presence of ceramics from the Byzantine and Crusader periods is additionally remarkable. The red and white paste unglazed ceramics found in Horis Castle are mostly fragments from jugs, flasks. The densest group found in Horis Kale is understood to be monochrome glazed samples. Monochrome glazed ceramics, are known to be among the most widely used examples of daily life in the Anatolian Seljuk and Principalities periods, as well as in the Byzantine, Armenian, and Crusader periods; they appear mainly as red paste, and green or yellow monochromatic glazed in the sample from Horis Castle. Purple monochromatic glazed examples, which are more common in the Southeastern Anatolian geography compared to other parts of Anatolia during the Seljuk period excavations, also constitute a dense group among the Horis Castle ceramics. A small number of ceramics using an underglaze technique are also found among the examples. These ceramics, closely resemble Ayyubid ceramics from the 12th -13th centuries in Syria, and can be found in all contemporary settlements in the surrounding area. A small number of ceramics with black or dark blue decorations on a transparent turquoise underglaze were also found in Horis Castle. Similar ceramics can be found among the Ayyubid ceramics in Syria as well as in regions such as Samsat, Hasankeyf, Tille, Gritille and Harran. Imitation lusters were found in Horis Castle similar to those found in Samsat. The discovery of these ceramics in Horis Castle is also proof that these regionally produced samples had also been delivered to Horis Castle.

As a result, the ceramic finds from Horis Castle, have features paralleling other the medieval settlements, which show the region to have had a common repertoire of ceramic art. Horis Castle can be said to have had a close connection with Syria, thanks to the ceramics found during the excavations. Although no oven structures had been found by the end of the excavations in Samsat, which is close to Horis Castle, Samsat is accepted as having been an important medieval center of ceramic production. When considering this alongside the Horis Castle ceramics they are understood to bear very close similarities with Samsat ceramics. This unity of ceramics, goes beyond similarity, and brings to mind that the majority of the ceramics found in Horis Castle had likely been produced in Samsat.

Giriş

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde başlanan, on iki farklı proje bölümünden oluşan, Güneydoğu Anadolu projesinin alt proje alanlarından birisi olan Aşağı Fırat Havzası Projesi, Devlet Su İşleri tarafından planlanmakla beraber, bu proje kapsamında yapılacak kazı ve yüzey araştırmalarının yürütücülüğü O.D.T.Ü. tarafından üstlenilmiştir. Adıyaman'da Aşağı Fırat Havzası projesi kapsamında inşa edilen Atatürk/Karababa Barajı, bölgedeki çok sayıda kültür varlığını sular altında bırakmıştır. Bunlar arasında en önemli yerleşim alanlarından birisi kuşkusuz Samsat'tır. Adıyaman'da Samsat dışında bu barajın altında kalan önemli yerleşim alanlarından birisi de Horis Kale'dir (Harita 1). Baraj sularının altında kalmadan önce Horis Köyü, (Yığınak) Adıyaman'ın Kahta İlçesi'ne bağlı ve ilçeye 23 km. mesafede bulunmaktaydı. Horis Köyü'nün yaklaşık olarak 1 km kuzeyinde ise Horis Kale yer almaktaydı¹(Resim 1). Fırat nehrinin batı kıyısında ovaya hakim bir tepe üzerinde yer alan kalenin doğu, kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri oldukça sarptı. Tepenin kuzeybatı ve batı yönlerinde ana kayanın kesilmesi ile oluşturulmuş oldukça uzun bir savunma hendeği bulunmaktaydı². Tepenin en yüksek noktası deniz seviyesinden 519 m. yükseklikle batı kısmı olup, bu yükseklik güneydoğuda 493 metreye, doğuda ise 109 metreye düşmekteydi³. Kalenin hem batı yönü hem de kuzey yönü kalenin eğimine uygun olarak, surlara destek olmak ve toprak kaymasını engellemek amacı ile dikdörtgen bloklarla kaplanmıştı⁴. Kalenin doğusunda Fırat nehrine ulaşan bir tünel olmakla beraber, 1979-1981 yılları arasında yapılan çalışmalar sırasında tünelde oluşan göçükler sebebi ile kale ile bağlantısının kapandığı belirtilmiştir⁵. Kaleye ulaşması diğer yönlere nazaran daha kolay olan batı ve kuzey cephelerindeki yuvarlak ve dörtgen şekilli surlar ve burçların köylüler tarafından sökülerek taşların kullanıldığı bildirilmiştir⁶. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra bölgeye giden Dörner, kaledeki taşların sökülerek köylüler tarafından köy yakınında bir konak ve cami yapıldığını ifade etmektedir⁷. Arazinin çok sarp olduğu doğu yönde ise surların ve surları destekleyen silindirik ve dörtgen kulelerin oldukça sağlam şekilde kaldığı dile getirilmiştir⁸ (Çizim 1). Bilindiği üzere Kommagene coğrafyası 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupalı seyyah ve araştırmacıların ilgi odaklarından birisi olmuştur. Karl Humann ve Otto Puchstein'in 1890 yılında yayınladıkları çalışmaları için Humann bölgeye gelmiş ve Horis Kale'yi görmüştür. Humann, kalenin fotoğraflarını çektiğinden bahseder ancak döndükten sonra fotoğraflarının zarar gördüğünü ve sadece sur duvarlarının küçük

1 Baki Ögün, "Horis Kale Kazıları, 1978-1979", *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları* (Ankara: O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi, 1987), 145.

2 Ögün, "Horis Kale", 145.

3 Ögün, "Horis Kale", 145.

4 Seyhan Doruk, "Horis Kale Kazıları", *II. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1980), 167.

5 Ögün, "Horis Kale", 146.

6 Doruk, "Horis Kale Kazıları", 167; Ögün, "Horis Kale", 146.

7 Friedrich Karl Dörner ve Rudolf Nauman, *Forschungen in Kommagene* (Berlin: Istanbul Forschungen, Band: 10, 1939), 92.

8 Ögün, "Horis Kale", 146.

bir parçasının görüldüğü fotoğrafı kurtarabildiğini bildirir⁹. 1939 yılında F. Karl Dörner ve Rudolf Naumann tarafından hazırlanan “Forschungen in Kommagene” isimli çalışmada Horis Kale’den detaylıca bahsedilmektedir¹⁰.

Aşağı Fırat Havzası Projesi kapsamında Horis Kale’de ilk olarak 1977 yılında yüzey araştırması yapılmış, 1978-1981 yılları arasında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 1978 yılında başlanan kazılar mevsim şartlarından dolayı kısa sürse de bu dönemde kalenin güney suruna bitişik inşa edilen ve batıya doğru yükselen bir kademelenme yapan bir yapı ortaya çıkarılmıştır¹¹.

Resim 1: Horis Kale’nin 1978-1979 Yıllarındaki Kazılar Sırasındaki Durumu (Öğün, “Horis Kale Kazıları”, 89)

Çizim 1: Horis Kale Vaziyet Planı (Dörner ve Nauman, *Forschungen in Kommagene*, Levha 24)

9 Karl Humann ve Otto Puchstein, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien* (Berlin: Dietrich Reimer, 1890), 206.

10 Dörner ve Nauman, *Forschungen in Kommagene*, 92-97.

11 Doruk, “Horis Kale Kazıları”, 168.

Çünkü bölgenin Edessa Kontluğu döneminde Haçlı egemenliğine girdiği bilinmektedir. Bölgede haçlı kaleleri hakkında yapılan çalışmalarda Horis Kale Haçlı döneminde kullanılan kaleler arasında sayılmaktadır¹⁶. Bazı yayınlarda ise kuzey yönde girişi olduğu ve bir Haçlı Kalesi olması gerektiği bildirilmiştir¹⁷. Elde edilen buluntular ışığında ve mimari özellikleri göz önüne alındığında ortaçağa ait olduğu kesin olarak bilinen kalenin kesin inşa tarihini belirtecek bir kitabe veya yazıtı ulaşılamamıştır. Muhtemelen haçlı döneminde kullanılan kale daha sonra Selçuklu himayesine girmiş olmalıdır. Bunu takip eden dönemde, bölgede çok sayıda kaleyi ele geçiren Memlukler devrinde Selçuklulardan alınması muhtemeldir. Hangi dönemde terk edildiği kesin olarak bilinmeyen Horis Kale'nin, Samsat ile birlikte Memluk fethinden sonra önemini yitirmeye başladığı anlaşılmaktadır. Aynı dönemde fethettikleri yakın çevredeki Eski Kahta ve Gerger kalelerine büyük yenileme yapan ve bunları kitabeleri ile anlatan Memluklerin fetihleri sırasında tahrip ettikleri Horis Kale'yi önemsemedikleri, herhangi bir yenileme yapmadıkları ve kaleyi kullanmadıkları görülmektedir¹⁸. 12.-13. yüzyıllar arasında önemli bir yerleşim alanı olan Horis Kale'nin, baraj yapımı sırasında tepenin üst bölümünde bir ada gibi görünmesi planlansa da maalesef tepe ve kale tamamen sular altında kalmıştır (Resim 3)¹⁹.

Resim 3: Horis Kale'nin Baraj Suları Altında Kaldığı Kısımdan Görüntü (A. Güliz Bilgin Altınöz ve Neriman Şahin Güçhan, *Adıyaman Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, 324)

-
- 16 Horiskale ve bölgedeki diğer kalelerin tarihi coğrafyası ve mimarisi hakkında bilgi için bkz: Hansgerd Hellenkemper, *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien (Geographica Historica I)*, (Bonn: Rudolf Habert, 1976).
- 17 Dörner ve Nauman, *Forschungen in Kommagene*, 94.
- 18 Dörner ve Nauman, *Forschungen in Kommagene*, 97.
- 19 Mehmet Özdoğan, *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzye Araştırmaları* (İstanbul: O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi, 1977), 86; Ögün, "Horis Kale", 145-146.

Kazılar sırasında ele geçirilen ortaçağa ait seramikler müzeye teslim edilmiş ve çok uzun süre boyunca araştırmacılar tarafından keşfedilmeyi beklemiştir. Girişimlerimiz ve çalışmalarımız neticesinde Adıyaman Müzesi depolarında bulunan Horiskale kazılarında ele geçirilmiş seramikler tespit edilmiş, örnekler detaylı bir inceleme sonucunda kataloglanarak çalışmamıza dahil edilmiştir. Ele geçirilen seramiklerin nitelikleri Horiskale'nin ortaçağda önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Birbirinden farklı tekniklerde üretilmiş olan bu seramikler, Horiskale'de var olan günlük yaşam özellikleri hakkında bilgi vermekle birlikte dönemin ekonomik koşulları hakkında da çıkarımlar yapmamızı sağlamaktadır. Sırsız, tek renk sırlı, sgraffito, champlevé, şeffaf renksiz sıraltına boyama, şeffaf firuze sıraltına boyama, çeşitli renklerde lüster teknikli seramiklerin kazılar sırasında ele geçirilmiş olması bölgenin ortaçağda çevre kültürlerle alışverişi ve ticari hayatı hakkında da fikir edinmemizi sağlamaktadır. Yakınında bulunan Samsat, Harran, Eski Kahta, Urfa, Korucutepe, Gritille, Tille, Avşan Höyük ve Suriye gibi bölgelerde ele geçirilen seramiklerle benzerlikler taşıdığı saptanan Horiskale seramikleri, Ortaçağ'da bu bölgede üretilen seramiklerdeki ortak repertuarın bir parçası olduğunu ispatlamaktadır.

Horis Kale Ortaçağ Seramikleri

1. Sırsız, Kazıma ve Kalıba Baskı Teknikli Seramikler

Kazılar sırasında ortaya çıkarılıp müzeye teslim edilen sırsız seramikler arasında bezemesiz bir örneğin yanı sıra kalıba baskı ve kazıma tekniği ile bezenmiş sürahiler ile matara fragmanları yer almaktadır. Gövde ve boyun kısımları sağlam olarak ulaşan sürahinin dip kısmı kırık olduğu için tam formu anlaşılamasa da silindirik ve dış bükey profilli gövdeli ve konik boyunlu olduğu görülür (Tablo 1/1). Gevşek dokulu, gözenekli kırmızı hamurlu olan örneğin yüzeyinde herhangi bir bezeme unsuru ile karşılaşmamaktadır. Sırsız seramiklerin bezemesinde yoğun olarak kullanılan önemli tekniklerden bir tanesi kazımadır. Çeşitli aletler yardımı ile seramik hamuru henüz yaş iken yapılan kazımalarda ağırlıklı olarak zikzak ve kıvrımlı çizgisel bezemeler ile karşılaşmaktadır. Horiskale kazılarında ele geçirilen kırmızı hamurlu sırsız seramiklerde (Tablo 1/2) ince uçlu aletlerde çizilmiş üçlü şeritlerin yanı sıra zikzak motiflerinin işlendikleri görülmektedir. Gevşek dokulu, pembemsi kırmızı hamurlu olan bu seramiklerin en yakın benzerlerine yakın çevredeki ortaçağa ait birçok merkezde rastlamak mümkündür. Tille²⁰ ve Samsat²¹ kazılarında ele geçirilmiş sırsız seramiklerde benzer hamur ve kompozisyon özellikleri gösteren örneklerle karşılaşılmıştır.

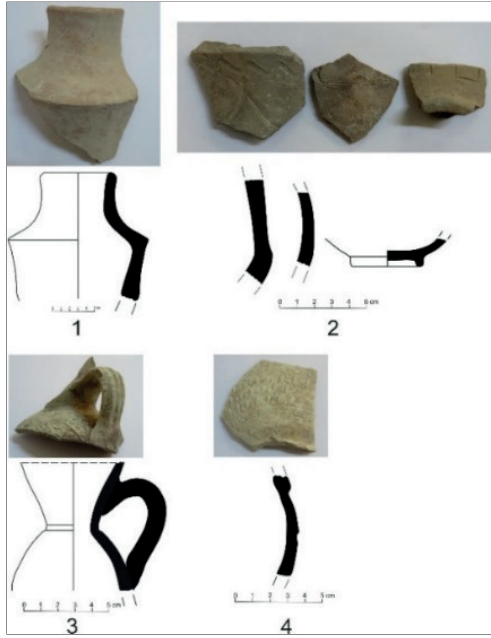
Ortaçağa ait sırsız seramikleri bezemek için en yoğun kullanılan tekniklerden bir tanesi kalıba baskı tekniğidir. Bu teknikte seramik hamuru henüz yaş iken yüzeyde içlerinde bezemelerin negatifleri bulunan kalıplara bastırılır/sıkıştırılır. Hamur kalıptan çıkarıldığında

20 John Moore, *Tille Höyük 1, The Medieval Period* (Ankara: The British Institute of Archeology, 1993), 96.

21 Lale Bulut, "Samsat İslami Devir Sırsız ve Tek Renk Sırlı Seramikleri" (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1991), 60, 83, 125.

bezemeler seramik yüzeyine pozitif ve kabarık olarak geçer²². Anadolu, İnan, Suriye ve Mısır coğrafyalarında üretilmiş ortaçağa ait seramiklerde çok yoğun olarak kullanılan bu teknik, ağırlıklı olarak testi ve sürahi gibi formların yanı sıra mataralarda da karşımıza çıkmaktadır. Horiskale’de bahsi geçen teknikte iki adet örnekle karşılaşılmaktadır (Tablo 1/ 3, 4). Orta sert dokulu, gözenekli, kremi beyaz hamurlu olan iki örneğin de sürahiye ait fragmanlar olduğu anlaşılmaktadır. Örnekler kırık olması sebebiyle tam form vermese de kalan kısımlardan bir sürahinin küresel gövdeli, konik boyunlu ve tek kulplu olduğu (Tablo 1/3), bir örneğin ise küresel gövdeli olduğu görülmektedir (Tablo 1/4). Bu iki örnekten birinin gövdesinde dairesel madalyonlar bulunduğu ve bu madalyonların içlerinde küçük bitkisel motiflerin yer aldığı dikkati çekmektedir (Tablo 1/3). Diğer örnekte ise (Tablo 1/4) gövdenin tamamı inci dizileri ile bezenmiş, bu motifler an altta küçük dairelerden oluşan şeritlerle sınırlandırılmıştır. Kalıba baskı teknikli seramikler, Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya bölgesinde özellikle 12.-13. yüzyıllarda sıkça karşılaşılan örneklerdir²³. İznik başta olmak üzere Batı Anadolu’da ele geçirilen Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait örnekler bahsi geçen teknikteki üretimlerin oldukça uzun bir tarihi süreç içinde üretilmeye devam edildiklerini ispatlamaktadır²⁴. Horiskale örnekleri özelinde düşünüldüğünde hamur ve bezeme özellikleri göz önüne alındığında 13. yüzyıl üretimleri olduklarını söyleyebiliriz.

-
- 22 Gül Tunçel, “İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi’ndeki Testiler”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney’e Armağan* (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2002), 549.
- 23 Beyhan Yörükkan Karamağaralı, “Ahlut Seramik Ekolü”, İslam İlimleri Enstitüsü 5 (1982), 398-399; Merve Özcan, “Konya Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi’nde Bulunan Bir Grup Sırsız Seramikler”, (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2019), 82-85; Bulut, “Samsat İslami Devir Sırsız ”, 55-123; Gülriş Kozbe ve Sevinç Gök, “Cizre Kalesi Orta Çağ Barbutin ve Kalıba Baskı Bezemeli Sırsız Seramikleri”, *I. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi* (Ankara: Vekam, 2015), 309-318; Cristina Tonghini, “A New Islamic Pottery Phase in Syria: Tel Shahin”, *Levant* 27,(1995), 205-207; Stephen Mitchell, *Aşvan Kale, Keban Rescue Excavations Eastern Anatolia* (Ankara: British Institute of Archaeology, 1980), 76-78; Moore, *Tille Höyük 1*, (1993).
- 24 İznik ve Batı Anadolu’da ele geçirilen Beylikler ve Osmanlı Dönemine ait kalıba baskı teknikli seramiklerin üretim ve diğer özellikleri için bkz: V. Belgin Demirsar Arlı ve Şennur Kaya, “İznik Çini Fırınları Kazısı’nda Ortaya Çıkarılan Pişmiş Toprak Kalıp Parçalarının Değerlendirilmesi”, *Sanat Tarihi Dergisi* 27/1 (2018), 35-51; Hasan Uçar ve Aygül Uçar, “Tire Kutu Han Kazısı Beylikler ve Osmanlı Dönemi Seramikleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 27/1, (2018), 21; Hasan Uçar, “Glazed and Unglazed Ceramics from the Excavations at Edirne Palace (Saray-ı Cedid-i Amire) in 2013 and 2014”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10, (2020), 60/pl VI; Sevinç Gök Gürhan, *Bir Seramik Definesinin Öyküsü Saruhanoğlu Beyliği’nin Mirası: Manisa Gülgün Hatun Hamamı Seramikleri*, (Manisa: Manisa Belediyesi Kültür, 2011), 146-156; Sevinç Gök Gürhan, “1995-2009 yılları arasında Beçin’de Ortaya Çıkarılan Seramiklerin Değerlendirilmesi” *Sanat Tarihi Dergisi* 18/2 (2009), 51-53.

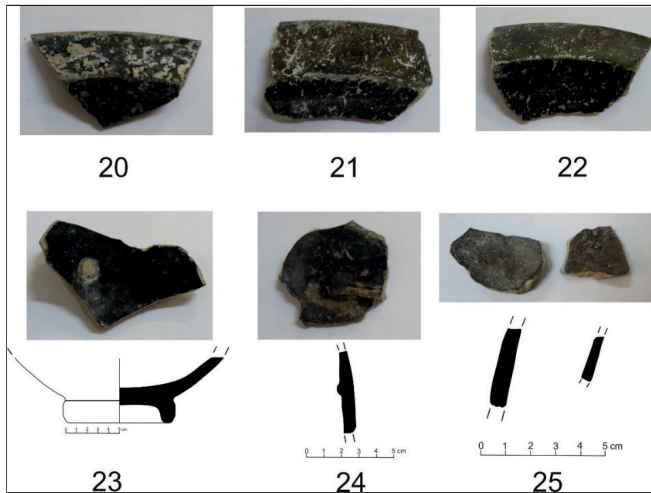

Tablo 1: Sırsız Seramikler

2. Tek Renk Sırlı Seramikler

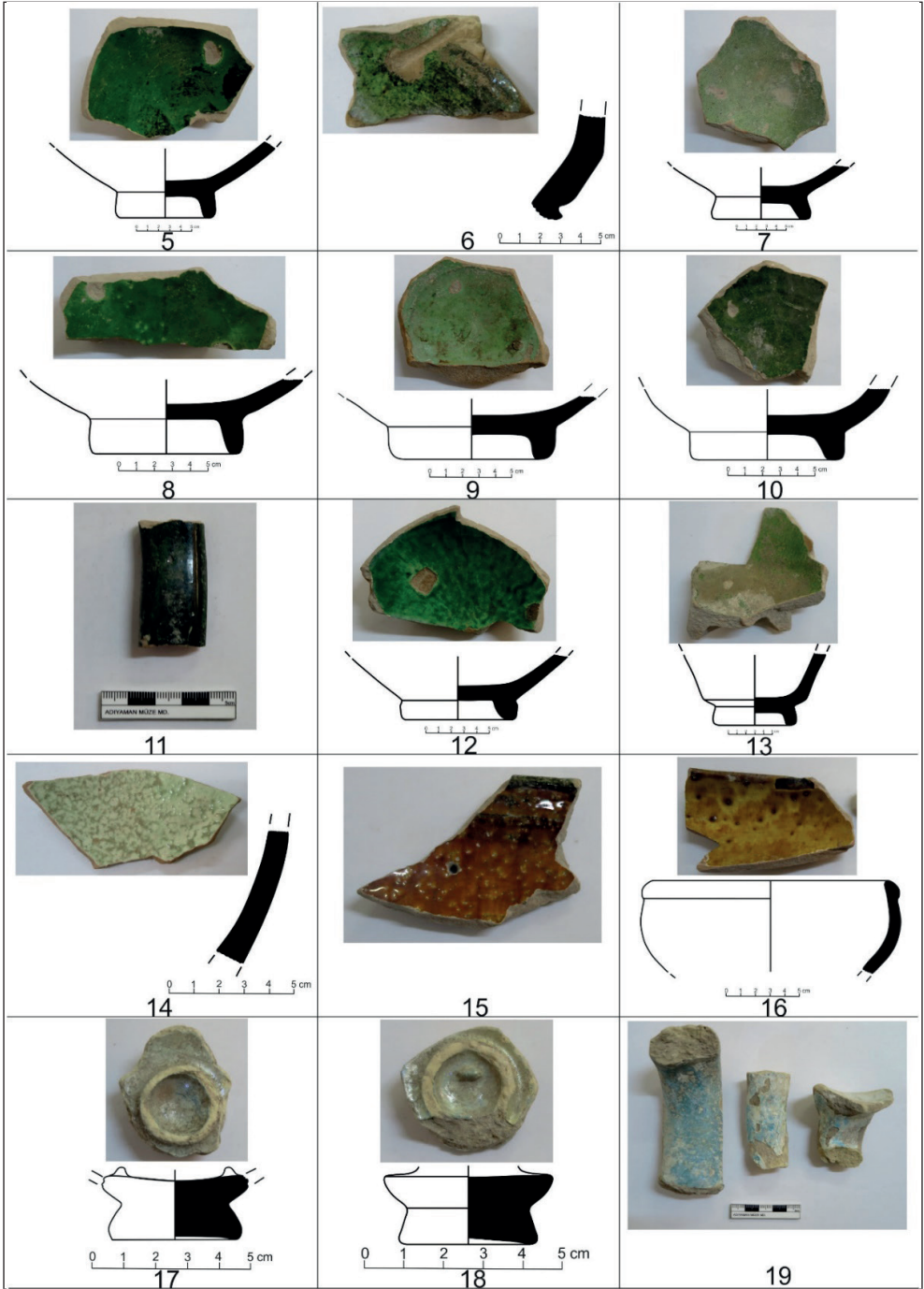
Horiskale ortaçağ seramikleri arasında yoğun olarak karşımıza çıkan bir diğer grup tek renk sırlı örneklerdir (Tablo 2). Yeşil, hardal sarısı, firuze ve mor sırlı örneklerin benzerlerine ortaçağ ve sonrasına ait birçok farklı kazı alanında karşılaşmak mümkündür. Sıraltı, lüster ve minai teknikli seramiklere kıyasla daha az maliyetli ve uygulaması kolay ürünler olarak sınıflandırabilecek tek renk sırlı örneklerin sır ve hamur açısından farklılıklar gösterdikleri görülmektedir. Horiskale örnekleri arasında yeşil tek renk sırlı seramiklerin gevşek dokulu, gözenekli kırmızı ve pembemsi kırmızı hamura sahip oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 3/ 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13). Bu örneklerin tümü kase/çanak gibi derin kaplara ait fragmanlar olmakla beraber genellikle küresel ve konik gövdeli, halka kaideli kaplar oldukları anlaşılmaktadır. Bazı örneklerin kaide üzerine kadar ya da kaide ile birlikte tamamen astarlandığı ve sırlandığı görülmektedir (Tablo 3/ 5, 6, 13). İç ve dış yüzeyinin tamamen sırlandığı bir örnekte fırınlama sırasındaki hatadan kaynaklı olarak sırda kavlanmaların olduğu görülmektedir (Tablo 3/14). Yeşil tek renk sırlı örneklerden bazılarında üçayak izlerine rastlanmaktadır (Tablo 3/5, 7, 8, 9, 10, 12, 13). Horiskale tek renk sırlı seramikleri arasında iki adet örnekte hardal sarısı sırın kullanıldığı görülür. Bu örneklerden birinin iç yüzünde sarı sır bulunmaktayken dış yüzünde ise yeşil sır uygulanmıştır (Tablo 3/15). Küresel gövdeli, dışa çekik profilli ağız kenarına sahip kâse fragmanı olan bu örnek yeşil tek renk sırlı seramiklerle benzer hamur özelliklerine sahiptir. Ayrıca iç yüzde yer alan fırınlama sırasında sırnın kavlanması da hatalı olarak yerel üretimler

oldukları fikrini akla getirmektedir. Aynı form, hamur ve pişirme özelliklerine sahip diğer örneğin ise hem iç hem de dış yüzünde hardal sarısı sırn uygulandığı görülmektedir (Tablo 3/16). Ortaçağ tek renk sırlı seramikleri arasında en yoğun olarak karşılaşılan grup firuze tek renk sırlı seramiklerdir. Horiskale örnekleri arasında karşılaşılan firuze tek renk sırlı örneklerin kandil ve testi/sürahlilere ait kulp fragmanları oldukları görülmektedir (Tablo 3/17, 18, 19). Sert dokulu, az gözenekli, kum katkılı, kremi beyaz hamura sahip bu örnekler astarsız olmakla beraber yüzeylerinde herhangi bir bezeme unsuru da bulunmamaktadır. Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya’da, Anadolu’nun diğer kısımlarına nazaran daha sık rastlanan bir diğer grup mor tek renk sırlı seramiklerdir. Diğer seramiklerde olduğu gibi mor tek renk sırlı örneklerin tümü de kırık parçalar halinde olmaları sebebiyle tam form vermese de üç örneğin yayvan gövdeli, dışa çekik geniş ağız kenarlı tabak/kase formunda oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 2/20, 21, 22). Kum katkılı, gözenekli beyaz hamura sahip bu örneklerin astarsız oldukları ve dış yüzlerinin de sırlandıkları görülmektedir. Örneklerden biri küresel gövdeli, halka kaideli bir kâse fragmanıdır ve üçayak izleri görülmektedir (Tablo 2/23). Dış yüzeyinin gövde ortasına kadar sırlandığı anlaşılmaktadır. Mor tek renk sırlı bir örneğin iç yüzünde başka bir seramik parçasının yapışması sonucu hatalı üretim olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 2/24). İki farklı derin kabin parçaları olduğu anlaşılan iki parça mor tek renk sırlı gövde fragmanlarında dış yüzün yarıya kadar sırlandığı görülmektedir (Tablo 2/25). Ortaçağda ve özellikle Selçuklu dönemi Anadolu’sunda (12.-13. yüzyıl) en sık rastlanan firuze, sarı ve yeşil tek renk sırlı seramiklerin²⁵ Horiskale’de de yoğun olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Mor Tek Renk Sırlı Seramikler

25 Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, (Ankara: İş Bankası Kültür, 1992), 106; Muharrem Çeken, “Selçuklu ve Beylikler Devri Çinilerinde Malzeme Teknik ve Fırınlara Dair Bazı Tespitler”, *Anadolu Toprağının Hazinesi, Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, Ed. R. Arık-O. Arık (İstanbul: Kale Grubu Kültür, 2007), 17.

Tablo 3: Yeşil, Sarı ve Firuze Tek Renk Sırlı Seramikler

3. Sgraffito ve Champlévé Teknikli Seramikler

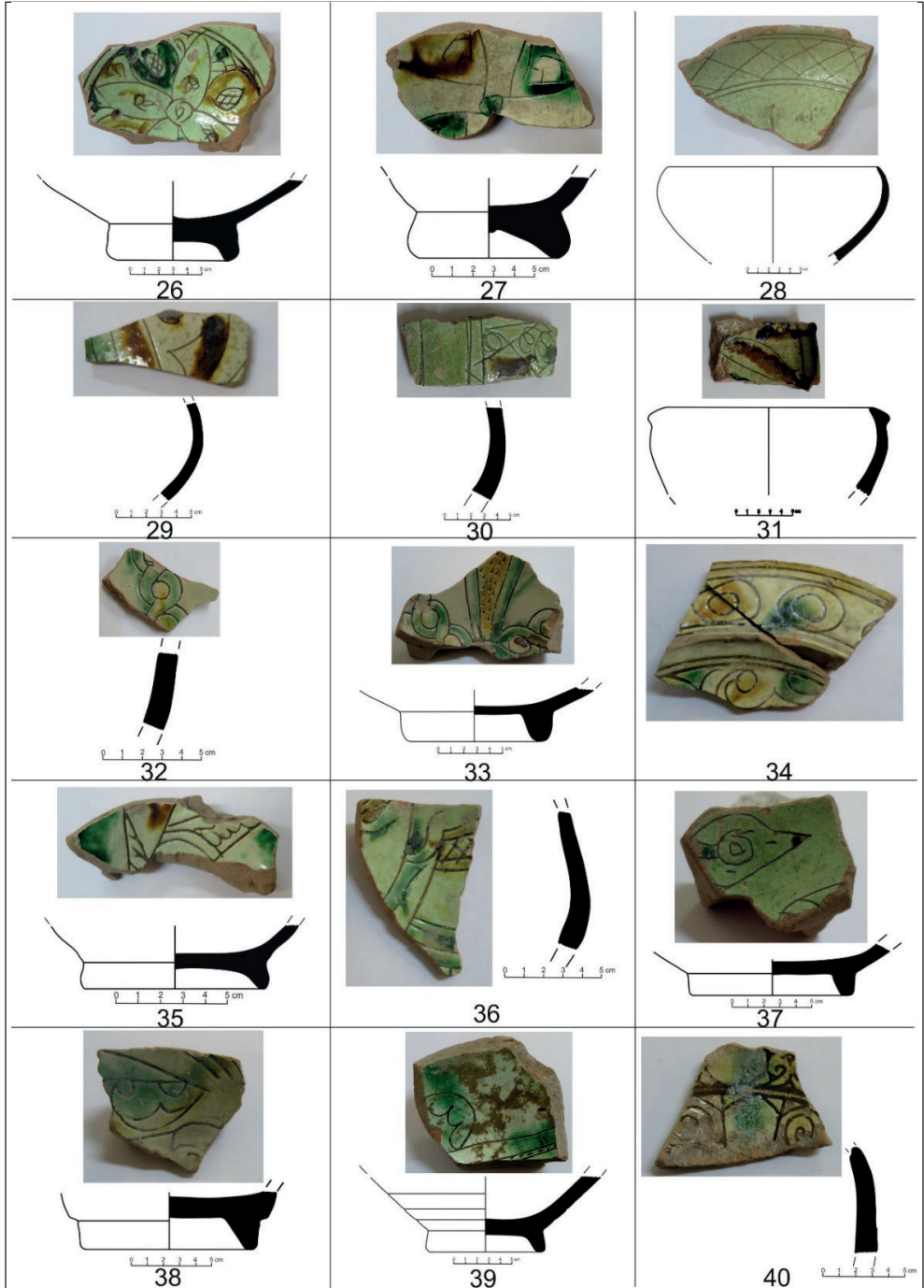
Asıl itibariyle bir sıraltı tekniği olan sgraffito seramikler ortaçağa ait kazı ve araştırmalarda en sık karşılaşılan seramik grupları arasındadır. Kırmızı hamurlu olan bu seramiklerde ince uçlu bir alet ile astar, bazen de hamur kazınarak motifler oluşturulduktan sonra sırlanır. Anadolu coğrafyasında özellikle Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde yoğun bir kullanıma sahip sgraffito teknikli seramikler ile Bizans dönemi örnekleri yakın benzerlikler taşımaktadır. Bunun yanı sıra İran, Suriye ve Mısır örnekleri ile Haçlı seramiklerinde de Anadolu örnekleri yakın benzerlikler görülmektedir. Horiskale sgraffitolarının tümü çeşitli gövde tiplerine sahip kase/çanak gibi açık formlara ait kaide, ağız ve gövde parçalarından oluşmaktadır. Örneklerin hamurları incelendiğinde farklılıklar oldukları görülmektedir. İlk görülen hamur tipi orta sert dokulu, gözenekli kırmızı renkli olup, ikinci hamur tipi sık dokulu az gözenekli, pembemsi kırmızı hamurdur. Sgraffito seramikler arasında yer alan küresel gövdeli, halka kaideli bir kase fragmanının iç yüz merkezinde düzensiz olarak işlenmiş dört yapraklı iri bir çiçek motifi dikkati çekmektedir. Çiçeğin yapraklarının arasında sarı ve yeşil renklerde alternatifli olarak yerleştirilmiş, içleri taramalarla dolgulu daireler yer almaktadır. Bu bezeme en dıştan ikili bir dairesel hat ile çevrelenmiştir (Tablo 4/26). Eserin dış yüzeyinin de gövde ortasına kadar sırlandığı görülmektedir. Ayrıca gövde üzerinde bulunan delikten seramiğin kullanıldığı dönemde tamir edilmek üzere delinerek tamir edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır²⁶. Bezeme açısından yakın bir benzeri olan diğer bir kaseye ait kaide içinde altı kollu yıldız kazıması dikkati çekmektedir (Tablo 4/27). Küresel gövdeli, içe çekik ağız kenarlı bir diğer kase fragmanında, sır rengi olarak açık yeşil kullanılmış ve bezeme unsuru olarak ağız kenarında, alt ve üstten ikili hat ile oluşturulan şerit içinde basit çapraz şekillere yer verilmiştir. Örneğin dış yüzünün de sırlandığı görülmektedir (Tablo 4/28). Küçük bir fragman olan bir diğer örneğin dış yüzünde rumi benzeri bitkisel motiflerle kompozisyon oluşturulmuştur. Ayrıca eserin iç yüzünde sırda kavlanmalar dikkati çekmektedir (Tablo 4/29). İç yüzü tek renk yeşil sırlı olan bir örneğin dış yüzünde basit ve düzensiz spiral taramalarla bezeme uygulanmış ve kompozisyon altta ikili şerit ile sınırlandırılmıştır (Tablo 4/30). Pembemsi kırmızı hamura sahip, dışa çekik profilli bir kase ağız kenarının yüzeyinde de iri yapraklı bir bezeme uygulanmıştır. Tüm zeminin hardal sarısı sırlı olarak verildiği, ayrıca motiflerin içinde de hardal sarısı ve yeşil renklerin uygulandığı anlaşılmaktadır. Ağız kenarında ise dış yüze akmış şekilde yeşil sır görülmektedir (Tablo 4/31). Ortaçağda üretilen örnekler itibariyle Anadolu'da Selçuklu sgraffito teknikli seramikleri ile yakından benzerlikleri görülen Bizans ve Haçlı seramiklerinde de kullanımları bilinen örgülü geçme motifi Horiskale seramikleri arasında da bulunmaktadır. Sert, az gözenekli pembemsi kırmızı hamura sahip küresel gövdeli, halka kaideli bir kase örneğinin merkezinde ağız kenarına doğru genişleyerek ilerleyen hat içerisinde küçük benekler (lekeler) halinde bezemeler yapıldığı görülür. Bu hatların aralarında yine merkezden ağız kenarına doğru ilerleyen

26 Ortaçağ seramiklerinde tamir uygulamaları için bkz: Nurşen Özkul Fındık, "Anadolu'da Seramik Bezemesinde ve Onarımında Kullanılan Bazı Teknikler", *Ekev Akademi* 12/34, (2008), 466-478.

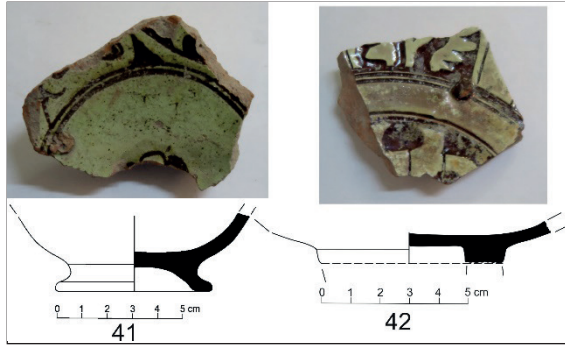
örgülü geçme motiflerinin atlamalı olarak işlendiği dikkati çekmektedir (Tablo 4/33). Bizans Dönemine ait yeşil ve erguvan lekeli seramikler ile benzerlikler taşıyan bu kompozisyonun bir diğer kase gövde parçasında tek olarak işlendiği görülmektedir (Tablo 4/32). Yayvan gövdeli, dışa çekik, geniş ağız kenarlı bir kase/tabak fragmanının ağız kenarında, üst ve alttan sınırlandırılan şeritler içinde yan yana daireler ile bezeme oluşturulmuştur. Eserin gövdesinin kalan kısmı rumilerle bezelidir (Tablo 4/34). Bu örneklerin hem hamur hem de kompozisyon düzenleri açısından Horiskale’de ele geçirilen diğer sgraffito örneklerden farklılıklar taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bunların tarihi süreç içinde sık el değiştirdiği bilinen Horiskale’nin Bizans veya Haçlı dönemlerine ait örnekler olduklarını düşünmekteyiz²⁷ (Tablo 4/32-34,40). Sgraffito teknikli seramikler içinde en sık karşılaşılan bezeme unsurlarından birisi de figürdür. Horiskale örnekleri içinde figürlerin tümünün görüldüğü örnek bulunmasa da kalan kısımlarından figürlü bezemeye sahip oldukları anlaşılan seramikler yer almaktadır. Bu örnekler arasında sayılabilecek ilk seramik küresel gövdeli bir kaseye ait fragmandır. Bu seramikte ayakta profilden verildiği anlaşılan bir kuş figürünün ayakları görülmektedir. Eserin dış yüzü de yarıya kadar sırlıdır (Tablo 4/36). Bir diğer örnekte ise merkezde yer alan bir kuş figürünün sadece baş kısmı bulunmaktadır. Gözü ve gagası görülen kuş figürünün oldukça basit şekilde resmedildiği dikkati çekmektedir (Tablo 4/ 37). Karikatür özellikleri gösteren bu figürün çizgisel özellikleri ile Eski Kâhta buluntularının benzerlikler taşıdığı görülmektedir²⁸. Bugün mahiyeti tam çözümlenemese de kuşun karşısında başka bir bezeme unsurunun yer aldığı anlaşılmaktadır. Başka bir örnekte ise yine bir kuşa ait kanat ve ayağın bir kısmı görülmektedir (Tablo 4/38). Horiskale seramikleri arasında az sayıda da olsa champlévé teknikli örneklerle de karşılaşmaktadır. Champlévé teknikli ilk seramiğin merkezinde küçük bir çiçek motifi yer almaktadır. Merkezde bulunan ikili hattın üst kısmında derin ve geniş kazımlarla kıvrım şekilli hatların bulunduğu görülmektedir. Eserin dış yüzünün kahverengi yatay daireler ile bezendiği anlaşılmaktadır (Tablo 5/41). Sık dokulu, gözeneksiz kırmızı hamurlu bir diğer Champlévé teknikli örneğin merkezinde ve yan yüzlerinde mahiyeti tam çözümlenemeyen bitkisel unsurlarla bezemeler yapılmıştır. İç yüzünde sarı sır kullanılan seramiğin dış yüzü yeşil tek renk sırla tamamen kaplanmıştır (Tablo 5/42).

27 Bahsi geçen bezemelere sahip Bizans ve Haçlı Dönemi seramiklerinden bazıları için bkz: Beate Böhlendorf-Arslan, “Zur Herkunft und Verbreitung der St. Symeonware”, *Lux Orientis Archaeologie Zwischen Asien und Europa* (Westf.: Marie Leidorf GmbH, 2001), 55; M. J. Blackman ve Scott Redford, “Neutron Activation Analysis of Medieval Ceramics from Kinet, Turkey, especially Port Saint Symeon Ware”, *Anes* 42, (2005), 128/fig.2, II-A; Demetra Papanikola-Bakirtzi, *Byzantine Glazed Ceramics The Art of Sgraffito*, (Athens: Greek Ministry of Culture, 1999), 94, 238; Muradiye Bursalı, “Eskişehir Karacahisar Kalesi Sgraffito Dekorlu Ortaçağ Seramikleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2007), 21-25; Lale Doğer, “Byzantine Ceramics: Excavations at Smyrna Agora (1997-98 and 2002-03)”, *Çanak Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts 7* (İstanbul: Ege Yayınları, 2007), 119-120.

28 Erwin Lucius, “Neue Figural Verzierte Seldschukische Keramik Aus Anatolien”, *Sanat Tarihi Yıllığı II*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1968), 126, 128.

Tablo 4: Sgraffito Teknikli Seramikler

Tablo 5: Champléve Teknikli Seramikler

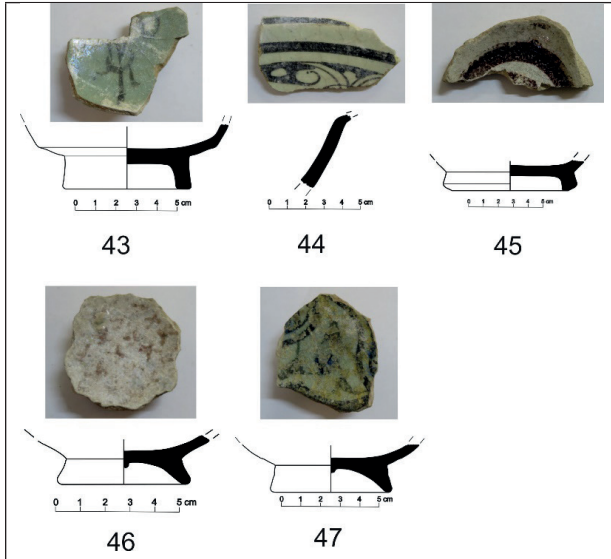
4. Sıraltı Teknikli Seramikler

4.1. Şeffaf Renksiz Sıraltına Tek/Çok Renk Boyamalı Seramikler

Sıraltı teknikli seramikler, zahmetli üretim aşamalarına sahip olmalarının yanı sıra bezemelerindeki ve malzemelerindeki kalite sebebiyle döneminin lüks ürünleri olarak kabul edilirler. Anadolu ve yakın coğrafyasında bulunan kültür ortamlarında yoğun olarak kullanımı bilinen bu seramikler, Horiskale'nin yakın komşusu olan Samsat, Harran, Rakka gibi bölgelerin yanı sıra Konya, Ahlat, Hasankeyf gibi önemli merkezlerde en sık karşılaşılan örnekler arasındadır. Çalışmamız kapsamında değerlendirdiğimiz beş adet şeffaf renksiz sıraltına bezeme yapılan örneğin dördünde siyah, lacivert ve kahverengi tek renk bezeme görülürken bir örnekte çok renkli boyama dikkati çekmektedir. Şeffaf renksiz sıraltına siyah boyalı örnek (Tablo 6/43) kademeli konik gövdeli, halka kaidelidir. İç yüz merkezde bitkisel girift bir motif yer almaktadır. Dış yüzü kaideye kadar astarlanıp sırlanan örnek sert dokulu, gözenekli beyaz hamurludur. İç ve dış yüzünde astar uygulanmamıştır. Kaideye kadar uygulanan sırlın şeffaf yeşilimsi bir renge sahip olduğu görülür. Bu örneğin çok yakın benzerlerine Samsat (12.-13. yüzyıl) ve Suriye'de Eyyubi dönemi örneklerinde rastlamak mümkündür²⁹. Aynı teknikte ele alınan bir diğer tabak/kâse fragmanında şeffaf renksiz sıraltına siyah ile bezeme yapılmıştır (Tablo 6/44). Küçük bir parça olması sebebiyle bezemesi tam anlaşılmasa da eserin gövdesinde rumilerden oluşan bitkisel unsurlar görülmektedir. Eserin dış yüzünde yazı taklidi bezeme dikkat çekicidir. Şeffaf renksiz sıraltına kahverengi bezemenin uygulandığı nadir örnekler Horiskale seramikleri arasında iki adet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu seramiklerden biri kase/çanağa ait kaide kısmıdır ve sadece dairesel bir hat ile bezeli olduğu görülmektedir (Tablo 6/45). Şeffaf renksiz sıraltına siyah/lacivert boyalı seramiklerle benzer bir hamur dokusuna sahip olduğu anlaşılan bu örnek de orta sert dokulu, gözenekli, kum katkılı, beyaz hamurludur. Aynı teknik, renk, hamur ve form özelliklerine sahip bir diğer kase/çanağa ait kaide fragmanında, eserin merkezinde tüm gövdeyi kaplayacak şekilde düzenlendiğini düşündüğümüz küçük

29 Turgay Polat, *Adıyaman Müzesi'nde Bulunan Samsat Sırlı Seramikleri*, (Konya: Palet Yayınları, 2020), 81.

çapraz şekilleri yer almaktadır (Tablo 6/46). Birebir denilecek kadar yakın benzerlerini Samsat ve Kinet Höyük kazılarında gördüğümüz³⁰ bu örneklerin bölge üretimleri olduklarını düşünmekteyiz. Horiskale seramikleri arasında tek örnek olan şeffaf renksiz sıraltına çok renk bezemeli bir kaide fragmanında, sıraltına lacivert, mavi ve yeşil renklerin yanı sıra astar renginin de bezemeye renk olarak dahil edildiği görülür. Eserin gördüğü korozyon sebebi ile bezemesi tam anlaşılmasa da iç içe geçmeli rumi şekilleri ile dairesel madalyonlardan oluşan bir süslemeye sahip olduğu seçilebilmektedir (Tablo 6/47). Küresel gövdeli, halka kaideli bir formda olan bu örnek, sıraltına boyamalı diğer seramiklerde olduğu gibi kum katkılı, sert dokulu, gözenekli beyaz hamurludur.

Tablo 6: Şeffaf Renksiz Sıraltına Tek/Çok Renk Boyamalı Seramikler

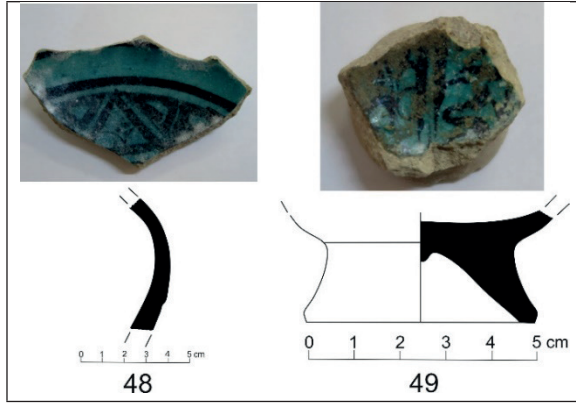
4.2. Şeffaf Firuze Sıraltına Tek Renk Boyamalı Seramikler

Konya, Ahlat, Samsat, Harran, Gritille, Hasankeyf, Kubadabad, Akşehir³¹ gibi Anadolu'nun farklı bölgelerinde gerçekleştirilmiş Ortaçağ kazılarında ele geçirildikleri bilinen şeffaf firuze sıraltına tek renk bezemeli örnekler, genel süsleme ve teknik açısından birbirleri ile benzerdirler.

30 Scott Redford, "Excavations at Medieval Kinet Turkey A Preliminary Report", *Ancient Near Eastern Studies* 38, (Louvain: Peeters, 2001), 116; Polat, *Adıyaman Müzesi'nde*, 56.

31 Scott Redford, "Excavations at Gritille (1982-1984) The Medieval Period a Preliminary Report", *Anatolian Studies* 36, (1986), 119-120; Rüşan Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), 163; Sevcin Ölçer, "Harran Kazıları İslami Dönem Seramikleri", (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2020), 211-215; Sevinç Gök Gürhan, "Akşehir Taş Medrese Müzesi'ndeki Türk Dönemi Seramikleri (2000-2001 Anıt Meydan'da Yapılan Kurtarma Kazısı Seramikleri)", (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2007), 121; Beyhan Karamağaralı Yörükhan, "Ahlat Seramik Ekolü", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler* 5, (1982), 391-462; Nurşen Özkul Fındık, *Hasankeyf Seramikleri (2004-2006)*, (Ankara: Çardaş Yayınları, 2008), 76-77.

Bu buluntu alanlarına Suriye Rakka'yı eklemek seramik sanatı açısından bir zorunluluk olarak görülmektedir. Rakka tipi olarak isimlendirilen bu örneklerin, Anadolu'nun farklı bölgelerine ithal edildiği ve taklitleri/benzerleri üretildiği bilinmektedir³². Horiskale örnekleri arasında bu tekniğe sahip iki örnek yer almaktadır. Bunlardan ilki küresel gövdeli kase fragmanıdır (Tablo 7/48). Kum katkılı, gözenekli, beyaz hamurlu ve astarsız olan örneğin dış yüzünün gövde ortasına kadar sırlandığı görülmektedir. Örneğin süslemesinde içleri benek, ince ve kısa çizgisel motiflerle dolgulı üçgenler bulunmaktadır. Bu kompozisyon en dıştan kalın bir şerit ile çevrelenmiştir. Aynı teknikli diğer örnek ise kase/çanak benzeri bir derin kaba ait kaide fragmanıdır (Tablo 7/49). Kum katkılı, gözenekli, kremi beyaz hamura sahip seramikte astar olmadığı görülür. Eserin merkezinde su kuşu/su bitkisi olarak isimlendirilen bir motif bulunmaktadır. En yakın benzerlerine Harran ve Samsat kazılarında karşılaşılan bu örneklerin sır, form, hamur ve bezeme açısından benzerleri Suriye Rakka'da ele geçirilmiştir³³.

Tablo 7: Şeffaf Firuze Sıraltına Tek Renk Boyamalı Seramikler

5. Lüster (Beyaz Lüster) Teknikli Seramikler

Lüster tekniği, ismini yüzeye ilk fırınlama sonrasında uygulanan maden oksitlerden elde edilen, “yanar-döner/parıltılı” etki bırakan lüster boyalardan almaktadır. İki fırınlamanın yapıldığı bu teknikte ilk olarak hamur ve sır fırınlanır. İlk fırınlamada kullanılan sır her türlü yapıda olabilesine karşın en iyi sonuçların opak/örtücü sırlarda alındığı bilinmektedir. Birinci fırınlamadan çıkarılan sırnın üzerine bakır ve gümüş oksitlerden elde edilen boya ile bezeme yapıldıktan sonra düşük ısıda tekrar fırınlanır. Bu fırınlamadan sonra sırnın üzerine bir tabaka gibi yerleşen lüster boyalar hafif nemli bir bezle silindiğinde sarı, kahverengi, kehribar yeşili, yakut

32 Nurşen Özkul Fındık, “Rakka Seramikleri ve Hasankeyf’teki Taklitleri Üzerine Bir Analiz”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler*, 29, (2013), 266; Sevcin Ölçer, “Harran Örnekleri Işığında Sıraltı Tekniğinde Rakka Seramikleri”, *Sanat Tarihi* 29/2, (2020), 831-859.

33 Marilyn Jenkins- Madina, *Raqqa Revisited Ceramics of Ayyubid Syria* (New York: The Metropolitan Museum, 2006), 179-188; Scott Redford ve M. James Blackman, “Lustre and Fritware Production and Distribution in Medieval Syria”, *Journal Of Field Archeology* (1997), 233-247.

kırmızı gibi farklı renk ve tonlarda parıldayan özelliklerde bir görüntü elde edilebilmektedir. Horis Kale ve Samsat'ta ele geçirilen lüster teknikli seramikler bir arada düşünüldüğünde, bu lüster seramiklerin Samsat'tan Horiskale gibi çevresindeki yerleşimlere ihraç edildikleri düşünülebilir. Katalog dahilindeki üç adet lüster örnek kase ve tabak gibi açık kapların ağız kenarlarıdır. Bu örneklerin ilkinde (Tablo 8/50) ağız kenarında kahverengi kalın bir şerit yer almakta, gövde başlangıcında yazı taklidi bezeme bulunmaktadır. Eserin dış yüzünde yan yana işlenen daireler görülür. Bir diğer örnekte ise ağız kenarında bulunan kalın şerit ve üzerindeki yazı taklidi bezeme lüster boyalarla elde edilmiştir (Tablo 8/51). Dış yüzü de sırlanan örneğin ağız kenarında önceki örnekte olduğu gibi kalın bir şerit bulunmaktadır. Aynı teknikli bir diğer seramikte, ağız kenarında kıvrım dallar ile bitkisel bezemenin yer aldığı anlaşılmaktadır (Tablo 8/52). Bu örneğin en önemli özelliklerinden birisi bezemenin etrafını çevreleyen bordür kısımlarında kobalt mavisi rengin sır içine/altına işlenmiş olmasıdır. Suriye'de Eyyubi dönemi³⁴ lüster teknikli seramiklerinde de çok sık uygulanan bu düzenlemenin benzerleri Güneydoğu Anadolu'da Harran ve Samsat kazılarında³⁵ ortaya çıkarılmıştır.

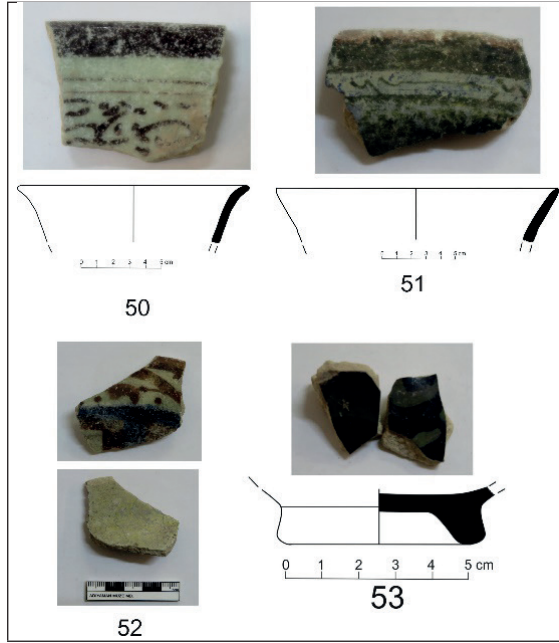
5.1. Mor Lüsterler

Üretim ve uygulama yöntemlerinin beyaz lüsterler ile aynı olan mor lüster teknikli seramiklere Horiskale'de az sayıda da olsa rastlanılmıştır. İki parçasına ulaşılabilen küçük bir kaba ait kaide fragmanı olan bu örneklerde mor sırn üzerindeki lüster boyaların sarı renkte olduğu görülmektedir (Tablo 8/53). Orta sert dokulu, az gözenekli, kum katkılı, beyaz hamurlu bu seramiklerde astar uygulanmamıştır. Mor sırn koyu renkte olması lüster boyaların fark edilmesini zorlaştırmaktadır. Örneklerin çok küçük fragmanlar halinde olması ve lüster boyaların daha az fark edilmesinden kaynaklı olarak bu teknikli seramiklerde kompozisyonun seçilmesi zordur. Lüster teknikli seramikler arasında en az rastlanan gruplardan biri olan mor lüsterlerin Samsat dışındaki çevre kültürlerde de rastlanmaması³⁶ araştırmacılar tarafından bu örneklerin Samsat'ta üretildiklerini düşünmeye itmiştir. Şu an itibari ile Horiskale'de tek örneği bulunan bu örneğin Samsat'ta üretilmiş olması ve Horiskale'ye ihraç edilmiş olma ihtimali yüksek görülmektedir.

34 Venetia Porter, *Medieval Syrian Pottery (Raqqa Ware)*, (Oxford: Ashmolean Museum, 1981), 27; Redford ve Blackman, "Lustre and Fritware", 236-237; Jenkins, "Raqqa", 78,120, 124-141.

35 Lale Bulut, *Samsat Ortaçağ Seramikleri (Lüster ve Sırlular)*, (İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2000), 21; Sevcan Ölçer, "Harran Kazılarında Ortaya Çıkarılan (2014-2017) İslami Dönem Seramiklerinin Ön Değerlendirmesi", *Harran ve Çevresi Arkeoloji* içinde, (Şanlıurfa: Şurkav, 2019), 434; Polat, Adıyaman Müzesi'nde, 28-33.

36 Bulut, *Samsat Ortaçağ*, 23.

Tablo 8: Beyaz ve Mor Lüster Teknikli Seramikler

Değerlendirme ve Sonuç

Güneydoğu Anadolu'nun önemli kentlerinden olan Adıyaman, bugün bir kısmı baraj suları altında kalmakla beraber birçok antik yerleşim, höyük ve ortaçağa ait kale ve ören yerine sahiptir. Bugün Atatürk/Karababa Barajı sularının altında kalan Horiskale bu yerleşim alanlarının önemli örneklerinden bir tanesidir. Aşağı Fırat Projesi kapsamında 1978-1981 yılları arasında yürütülen kazılar ve öncesinde 1977 yılındaki yüzey araştırmaları ile çalışmaların başladığı Horiskale, özellikle ortaçağa ait buluntuları ile bölgede yer alan diğer önemli yerleşim alanları ile bazı benzerlikler göstermektedir. Elde edilen sikke ve diğer buluntularla Anadolu Selçuklu döneminde de yerleşim alanı olarak görülen Horiskale'de Osmanlı dönemine ait buluntuların bugün müzede yer almaması, Osmanlı döneminde veya daha öncesinde eski günlerindeki önemini yitirdiğini düşündürmektedir. Bunda Yavuz Sultan Selim zamanında İran ve Mısır üzerine yapılan seferler sonrasında Memluk devletinin yıkılması ile birlikte Doğu ve Güneydoğu sınırının güvenli hale getirilmiş olması da etkilidir. Doğu ve Güneydoğu'dan gelecek saldırıların bertaraf edilmesi ile burada yer alan kalelerin önemlerini yavaş yavaş kaybetmeye başladığı düşünülebilir. Bu anlamda Horiskale'de Osmanlı dönemine ait buluntunun olmaması, bu dönemde kalenin kısmen ya da hiç kullanılmadığını akla getirebilir. Ancak özellikle Ortaçağa ait (12.-13. yüzyıl) seramikler göz önüne alındığında bölgenin siyasal anlamdaki kaotik durumunun seramik çeşitliliğine de yansıtıldığı görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu'da yer alan Korucutepe, Aşvankale, Lidar Höyük, Samsat, Harran, Gritille, Tille, Kinet, Ahlat, Hasankeyf gibi yerleşim alanlarında ele geçirilen

seramiklerle benzerlikler taşıyan bu seramikler arasında büyük çoğunluğu İslami dönem örnekleri olmakla beraber Bizans ve Haçlı dönemlerine ait seramiklerin de varlıkları dikkat çekicidir.

Horiskale’de kazılar neticesinde ele geçirilen Ortaçağ seramiklerinde birbirinden farklı tekniklerin uygulandığı gözlenmektedir. Günlük yaşamın vazgeçilmez ürünlerinden olan sırsız seramikler Horiskale’de de ele geçirilmiştir. Kırmızı ve beyaz hamurlu olan sırsız seramikler yoğun olarak sürahi, testi ve mataralara ait fragmanlardır. Özellikle Ortaçağa ait kazı ve araştırmalarda karşımıza çıkan beyaz hamurlu, küresel gövdeli, kalıba baskı teknikli mataralardan Lidar Höyük’te ele geçirilen, üzerinde yumurta dizisine benzeyen süslemeler olan matara ile Horiskale’de ele geçirilen mataranın yakın benzerlikler taşıdığı görülmektedir³⁷. 12.-13. yüzyılın çok bilinen bu örneklerinin benzerlerine Türkiye’deki birçok müzede rastlamak mümkündür³⁸. Sırsız seramiklerin dışında Horiskale’de rastlanan en yoğun grubun tek renk sırlı örnekler olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi ile birlikte Bizans, Ermeni ve Haçlı dönemlerinde de günlük yaşamın en çok kullanılan örneklerinden olduklarını bildiğimiz tek renk sırlı seramikler, Horiskale’de ağırlıklı olarak kırmızı hamurlu yeşil ve sarı sırlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında Suriye ve İran’da da yoğun olarak kullanılan beyaz hamurlu, astarsız firuze tek renk sırlı seramikler de 12. ve 13. yüzyıl Anadolu’sunda en sık karşılaşılan seramiklerdir. Horiskale seramikleri arasında çeşitli derin kaplar (Kase/Çanak) başta olmak üzere kandil ve sürahilere ait fragmanlar firuze tek renk sırlı örnekler arasında görülmektedir. Güneydoğu Anadolu coğrafyasında, Anadolu’nun diğer bölgelerinde yapılan Selçuklu dönemi kazılarına nazaran daha fazla karşılaşılan mor tek renk sırlı örnekler de Horiskale’de yoğun bir grubu oluşturmaktadır. Hasankeyf, Samsat, Tille, Gritille, Kinet Höyük örnekleri ile benzer özellikler taşıyan mor tek renk sırlı örneklerin bazılarının üzerinde üretim aşamasına dair hataların görülmesi bu örneklerin yerel/bölgesel üretimler olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca benzer form ve hamur özelliklerine sahip mor tek renk sırlı seramikler Tell Minis’de ortaya çıkarılmıştır³⁹. Horis Kale’de ele geçirilen mor tek renk sırlı seramiklerin Kuzey Suriye’nin önemli Ortaçağ üretim merkezlerinden olan Tell Minis’den ithal edilmeleri de ihtimal dahilindedir. Örnekler arasında çok fazla sayıda olmamasına rağmen sıraltı teknikli seramiklere de rastlanmaktadır. 12.-13. yüzyıl Suriye’de Eyyubi dönemi seramikleri ile yakından benzerlikler taşıyan bu seramiklere çevredeki çağdaş yerleşim alanlarının tümünde rastlanabilmektedir. Şeffaf firuze sıraltına siyah veya lacivert ile bezemelerin yapıldığı ve “Rakka tipi” olarak da isimlendirilen Horiskale örneklerinin en yakın benzerlerine Suriye’de Eyyubi dönemi seramiklerinin yanı sıra Samsat, Hasankeyf, Tille, Gritille ve Harran gibi bölgelerde ele geçirilen 12.-14. yüzyıl seramikleri arasında rastlanabilir.

37 Harald Hauptmann, “Lidar Höyük Kazıları 1979”, *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları* (Ankara: O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi, 1987), res.4.

38 Gül Tunçel, “Anadolu’da Türk Devri Prese Süslemeli Sırsız Seramikler XIII. Yüzyıl Sonuna Kadar”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1992), 261-284.

39 Venetia Porter ve Oliver Watson, “Tell Minis Ware”, *Syria and Iran Three Studies in Medieval Ceramics*, Ed. James Allan ve Caroline Roberts, (Oxford: 1987), 200.

İslam seramik sanatı içinde en erken örneklerini Abbasiler döneminde gördüğümüz lüster teknikli seramiklerin en kaliteli örneklerini Mısır'da Fatımi dönemi ve İran'da Büyük Selçuklu dönemi örneklerinde görmek mümkündür. Lüster boyalar sayesinde seramik yüzeyinde elde edilen parlak ve altın sarısı görünüm İslam seramik sanatçılarının ürettikleri kaliteli ve lüks tüketim maddeleri arasında sayılabilir. Ancak bu lüks olarak adlandırılacak seramiklerin üretim aşamasındaki zahmet ve ekonomik olarak pahalılığı bazı bölgelerde lüster seramiklerinin taklitlerini üretilmesine zemin hazırlamış olmalıdır. Özellikle Suriye'de Eyyubi ve Anadolu'da Selçuklu/Artuklu dönemlerinde üretilen beyaz/kahverengi lüsterlerin Abbasi, Fatımi ve Büyük Selçuklu dönemi lüsterlerine oranla daha az kaliteye sahip oldukları görülmektedir. Bahsi geçen lüster taklitlerinin Güneydoğu Anadolu'da da 12. ve 13. yüzyıllarda üretildikleri kazılarda elde edilen örneklerden anlaşılmaktadır. Samsat ve Harran'da yapılan kazılar sonucu elde edilen beyaz lüsterler olarak adlandırdığımız taklit lüsterlerin az sayıda da olsa Horiskale'de ele geçirilmesi bölgesel üretim olan bu örneklerin Horiskale'ye de ulaştırıldığına ispatıdır. Yine bölgesel üretimler olduklarını düşündüğümüz mor lüsterlerden de Horiskale'de az sayıda da olsa ele geçirilmiştir. Hem lüster teknikli seramiklerin hem de sıraltı teknikli seramiklerin Horiskale'de az sayıda ele geçirilmesi, Samsat, Tille, Harran, Gritille gibi yerleşim alanlarına nazaran Horiskale'nin ekonomik açıdan daha az gelişmiş olduğunun ispatıdır. Bu teknikli seramiklerin genellikle ortaçağda lüks tüketim maddesi olduğu ve genellikle içinde gelişmiş saray komplekslerinin bulunduğu alanlarda ele geçtiği bilinmektedir. Günlük kullanım eşyası olarak seramik kullanımının merkezinde yer alan sırsız ve tek renk sırlı seramiklerle ortaçağ Anadolu'sunun en sık kullanılan seramikleri arasında olan sgraffito teknikli seramiklerin Horiskale'de daha yoğun olarak ele geçirilmesi de ekonomik koşulların birer yansıması gibidir. Ayrıca tek renk sırlı, sgraffito ve az sayıdaki taklit lüster seramiklerde yer alan tamir izleri de bu ekonomik koşulların net ipuçları arasındadır. Ele geçirilen kaliteli lüks seramiklerin kale içindeki beyin veya yöneticinin saray/köşküne ait kullanımlar olabileceği düşünülebilir.

Sonuç olarak Horiskale'nin, özellikle ortaçağda çevresindeki yerleşim alanları ile paralel özelliklerdeki seramik buluntuları ile bölgenin seramik sanatı için ortak denebilecek repertuara sahip olmasının yanı sıra Suriye ile de yakından bir bağ içinde olduğu söylenebilir. Bu bağın özellikle 12. ve 13. yüzyıllarda Eyyubi ve Memluk yönetimi ile daha sıklaştığı görülmektedir. Ancak Horiskale'nin ticari anlamda en yakın olduğu yerleşim alanının yakın çevresindeki Samsat olduğu anlaşılmaktadır. Samsat'ta yapılan kazılar sonunda bir fırın yapısına rastlanmasa da elde edilen buluntulardan hareketle 12.-13. yüzyıllara ait önemli bir seramik üretim merkezi olduğu düşünülmektedir. Horiskale seramikleri bir arada düşünüldüğünde Samsat seramikleri ile çok yakın benzerlikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Benzerlikten öteye geçen bu seramik literatürü birlikteliği Horiskale'de ele geçirilen seramiklerin büyük çoğunluğunun Samsat üretimi olduklarını düşündürmektedir. Tille Höyük'de ele geçirilen bazı seramiklerin de Samsat üretimi olabilecekleri dile getirilmiştir⁴⁰. Dolayısıyla bölgenin önemli ortaçağ yerleşim alanlarından olan Harran, Tille, Gritille, Korucutepe,

40 Moore, *Tille Höyük*, 205.

Kinet, Samsat ve Lidar höyük gibi bölgelerde yer alan Hem ortaçağ İslami dönem seramikleri hem de Bizans ve Haçlı seramikleri ile yakından benzerlik taşıyan seramik örnekleri ile Horiskale'nin, bölgenin ortak seramik üslubu içinde önemli noktalardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Arık, Rüçhan. *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Demirsar Arlı, V. Belgin ve Kaya, Şennur. "İznic Çini Fırınları Kazısı'nda Ortaya Çıkarılan Pişmiş Toprak Kalıp Parçalarının Değerlendirilmesi". *Sanat Tarihi Dergisi* 27/1, (2018): 35-51.
- Bilgin Altınöz, A. Gülriz ve Şahin Güçhan, Neriman. *Adıyaman Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. Ankara: Pozitif, 2018.
- Blackman, M. J. ve Redford, Scott. "Neutron Activation Analysis of Medieval Ceramics from Kinet, Turkey, especially Port Saint Symeon Ware." *Anes* 42, (2005): 83-186.
- Böhlendorf-Arslan, Beate. "Zur Herkunft und Verbreitung der St. Symeonware." *Lux Orientis Archaeologie Zwischen Asien und Europa*, Westf.: Marie Leidorf GmbH, (2001): 51-55.
- Bulut, Lale. "Samsat İslami Devir Sırsız ve Tek Renk Sırlı Seramikleri." Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1991.
- Bulut, Lale. *Samsat Ortaçağ Seramikleri (Lüster ve Sıraltılar)*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2000.
- Bursalı, Muradiye. "Eskişehir Karacahisar Kalesi Sgraffito Dekorlu Ortaçağ Seramikleri." Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2007.
- Çeken, Muharrem. "Selçuklu ve Beylikler Devri Çinilerinde Malzeme, Teknik ve Fırınlara Dair Bazı Tespitler." *Anadolu Toprağının Hazinesi, Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, Ed. R. Arık-O. Arık 13-23. İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları, 2007.
- Doğer, Lale. "Byzantine Ceramics: Excavations at Smyrna Agora (1997-98 and 2002-03)." *Çanak Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts* 7, 97-122. İstanbul: Ege Yayınları, 2007.
- Doruk, Seyhan. "Horis Kale Kazıları." *II. Kazı Sonuçları Toplantısı* 167-169. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- Dörner, Friedrich Karl ve Nauman, Rudolf. *Forschungen in Kommagene*. Berlin: Istanbuler Forschungen, Band: 10, 1939.
- Gök Gürhan, Sevinç. "Akşehir Taş Medrese Müzesi'ndeki Türk Dönemi Seramikleri (2000-2001 Anıt Meydan'da Yapılan Kurtarma Kazısı Seramikleri)." Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2007.
- Gök Gürhan, Sevinç. *Bir Seramik Definesinin Öyküsü Saruhanoğlu Beyliği'nin Mirası: Manisa Gülgün Hatun Hamamı Seramikleri*. Manisa: Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

- Gök Gürhan, Sevinç. "1995-2009 yılları arasında Beçin'de Ortaya Çıkarılan Seramiklerin Değerlendirilmesi." *Sanat Tarihi Dergisi* 18/2, (2009): 45-70.
- Hauptmann, Harald. "Lidar Höyük Kazıları 1979." *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları* 249-264. Ankara: O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi, 1987.
- Hellenkemper, Hansgerd. *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien (Geographica Historica I)*. Bonn: Rudolf Habert, 1976.
- Humann, Karl ve Puchstein, Otto. *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*. Berlin: Dietrich Reimer, 1890.
- Işık, Cengiz. "Horis Kale Kazıları 1981." *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı* 315-323. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Jenkins- Madina, Marilyn. *Raqqa Revisited Ceramics of Ayyubid Syria*. New York: The Metropolitan Museum, 2006.
- Karamağaralı Yörükkan, Beyhan. "Ahlat Seramik Ekolü", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler* 5 (1982): 391-462.
- Kozbe, Gülriz ve Gök, Sevinç "Cizre Kalesi Orta Çağ Barbutin ve Kalıba Baskı Bezemeli Sırsız Seramikleri." *I. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi* 309-318. Ankara: Vekam, 2018.
- Lucius, Erwin. "Neue Figural Verzierte Seldschukische Keramik Aus Anatolien." *Sanat Tarihi Yıllığı* 2, (1968): 122-133.
- Mitchell, Stephen, *Aşvan Kale Keban Rescue Excavations Eastern Anatolia*. Ankara: British Institute of Archaeology, 1980.
- Moore, John. *Tille Höyük I The Medieval Period*. Ankara: The British Institute of Archeology, 1993.
- Öğün, Baki. "Horis Kale Kazıları, 1978-1979." *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları* 145-152. Ankara: O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi, 1987.
- Ölçer, Sevcen. "Harran Kazılarında Ortaya Çıkarılan (2014-2017) İslami Dönem Seramiklerinin Ön Değerlendirmesi." *Harran ve Çevresi Arkeoloji* 419-436: Şanlıurfa: Şurkav, 2019.
- Ölçer, Sevcen. "Harran Örnekleri Işığında Sıraltı Tekniğinde Rakka Seramikleri." *Sanat Tarihi Dergisi* 29/2, (2020): 831-859.
- Öney, Gönül. *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Özcan, Merve, "Konya Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Sırsız Seramikler." Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2019.
- Özdoğan, Mehmet. *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları*, İstanbul: O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi, 1977.
- Özkul Fındık, Nurşen. "Anadolu'da Seramik Bezemesinde ve Onarımında Kullanılan Bazı Teknikler.", *Ekev Akademi Dergisi*, 12/34, (2008): 463-470.
- Özkul Fındık, Nurşen. "Rakka Seramikleri ve Hasankeyf'teki Taklitleri Üzerine Bir Analiz." *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler* 29, (2013): 257-272.
- Papanikola-Bakırtzi, Demetra. *Byzantine Glazed Ceramics The Art of Sgraffito*. Athens: Greek Ministry of Culture, 1999.
- Polat, Turgay. *Adıyaman Müzesi'nde Bulunan Samsat Sırlı Seramikleri*. Konya: Palet Yayınları, 2020.
- Porter, Venetia. *Medieval Syrian Pottery (Raqqa Ware)*. Oxford: Ashmolean Museum, 1981.
- Porter, Venetia ve Watson, Oliver. "Tell Minis Ware." *Syria and Iran Three Studies in Medieval Ceramics* Ed. James Allan ve Caroline Roberts, Oxford: 1987.

- Redford, Scott. "Excavations at Gritille (1982-1984) The Medieval Period a Preliminary Report." *Anatolian Studies* 36, (1986): 103-136.
- Redford, Scott ve Blackman, M. James. "Lustre and Fritware Production and Distribution in Medieval Syria." *Journal Of Field Archeology* (1997): 233-247.
- Redford, Scott. "Excavations at Medieval Kinet Turkey A Preliminary Report." *Ancient Near Eastern Studies* 38, (2001): 58-138.
- Tonghini, Cristina. "A New Islamic Pottery Phase in Syria: Tel Shahin." *Levant*, 27, (1995): 197-207.
- Tunçel, Gül. "İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki Testiler". *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan* 545-553. İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2002.
- Tunçel, Gül. "Anadolu'da Türk Devri Prese Süslemeli Sırsız Seramikler XIII. Yüzyıl Sonuna Kadar." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1992.
- Uçar, Hasan ve Uçar, Aygül. "Tire Kutu Han Kazısı Beylikler ve Osmanlı Dönemi Seramikleri." *Sanat Tarihi Dergisi* 27/1 (2018): 1-33.
- Uçar, Hasan. "Glazed and Unglazed Ceramics from the Excavations at Edirne Palace (Sarayı Cedid-i Amire) in 2013 and 2014." *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi* 10/19 (2020): 35-60.

